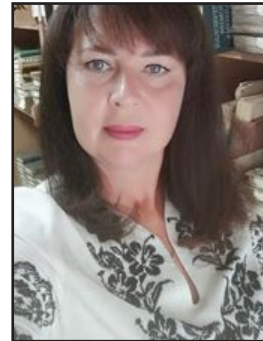

**ВЧЕНИЙ, КНИГОЗНАВЕЦЬ, ДИРЕКТОР БІБЛІОТЕКИ
ПРАЗЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ПАВЕЛ ЙОЗЕФ
ШАФАРИК**

Вікторія ВОРОБЕЦЬ,
заступниця директорки Наукової бібліотеки,
ДВНЗ «Ужгородський національний
університет»
ORCID: 0000-0003-4102-9785

Анотація. У статті розглянуто постать засновника наукової славістики, етнографа, поета, видатного діяча словацького і чеського відродження, мовознавця, науковця-бібліографа, вченого, який обґрунтував самостійність української мови.

Ключові слова: Павел Йозеф Шафарик, історіографія європейських мов, славістика, мовознавство, історія слов'янських літератур, бібліотекознавство.

«Слава тобі, Шафаріку, Вовіки і віки!
Що звів еси в одно море Слов'янській ріки!»
(Т. Г. Шевченко. «Єретик»)

Постійну зацікавленість користувачів Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету, найбільшої і найціннішої книгозбірні Закарпаття, викликають видання чеською та словацькою мовами. Не дивно, адже університет готує фахівців-філологів, які вивчають ці європейські мови. Словацьке та чеське книжкове зібрання бібліотеки загалом складає близько 4000 примірників літератури. До послуг студентів та викладачів – значний фонд наукових, літературно-художніх, мистецьких та енциклопедичних видань, які присвячені видатним ученим, письменникам, культурним і громадським діячам

Словацької і Чеської Республік. Саме з цими країнами, їхньою мовою, освітою та культурою пов'язані життя і творчість Павла Йозефа Шафарика – відомого мовознавця, етнографа, засновника наукової славистики, книгознавця, директора університетської бібліотеки.

Павел Йозеф Шафарик (1795–1861) народився у невеличкому селі Кобелярово (Словаччина), у сім'ї священника. Початкову освіту Павел Йозеф отримав від батька. Про це писав його син Войтех у книзі «Що говорив П. Й. Шафарик»: «Після того, як батько у віці семи років показав йому абетку, він швидко навчився читати і цілими днями просиджував на печі читаючи. До восьми років він уже двічі перечитав усю Біблію і одним з його найулюбленіших занять було читання проповідей братам і сестрі, а також домашній прислузі» [1].

Цікавим є той факт, що найстарішою книгою чеською мовою у фонді бібліотеки Ужгородського національного університету є «Крالیцька Біблія» (чес.: Bible kralická) (1596 р.) – перший повний переклад Біблії чеською. Саме таку Біблію Павел Шафарик двічі (!) повністю прочитав у дитячому віці, для кращого володіння чеською мовою.

Павел Йозеф був дуже старанним учнем. Навчаючись у гуманітарній школі словацького містечка Добшина, досяг великих успіхів, заклавши основи для подальшої поетичної, педагогічної та наукової діяльності. Закінчивши школу на відмінно, продовжив навчання у євангелістському лиціі у Кежмарку (Словаччина), п'ятирічний курс навчання в якому Шафарикові вдалося завершити за чотири роки. Старанне вивчення історії та приятелювання з чеськими, словацькими та українськими студентами сприяло розвитку його національної свідомості. По закінченні лицію (1814 р.) Павел Йозеф Шафарик видає першу збірку віршів «Татранська муза зі слов'янською лірою».

За рекомендацією батька, який хотів бачити сина священником, Павел Йозеф вступає до Єнського університету (Німеччина), але навчання припиняє після третього семестру. Причиною могла бути матеріальна скрута. Під час навчання в університеті Шафарик переклав на чеську мову «Хмари» Аристофана, «Марію Стюарт» Фрідріга Шиллера та написав близько семидесяти віршів.

Здобувши перемогу у конкурсі Сербської православної церкви, Павел Йозеф Шафарик став директором гімназії у м. Новий Сад (Сербія). Павел Йозеф, за власним рішенням, викладав ряд предметів латинською та німецькою мовами, а саме: алгебру і геометрію, фізику, логіку, риторіку, поезію і класичну літературу. Перебуваючи на посаді директора п'ять років, він активно працює над втіленням своєї мети –

створенням гімназії на грецький взірєць. Але внаслідок того, що влада заборонила працювати особам з євангелістською освітою, Шафарик втратив посаду директора та професора і стає викладачем. Ця життєва обставина значно погіршила його матеріальне становище і змусила шукати іншу роботу.

У 1833 році Павел Йозеф Шафарик переїжджає до Праги і щороку отримує від друзів допомогу у розмірі 380 злотих за умови, що усі свої роботи писатиме тільки чеською мовою. З 1834 року Шафарик стає редактором «Часопису Чеського музею», у 1835 – редактором журналу «Světovor», а з 1836 по 1847 рік працює цензором книг. Оцінюючи активну і плідну діяльність П. Й. Шафарика, один із дослідників зазначає, що «...значення його діяльності виходить далеко за межі чеської та словацької культур. Своїми працями з історії слов'янських літератур, фольклору, етнографії Шафарик започаткував системний розвиток славистики як цілком самостійної науки. А ідея об'єднання слов'ян у демократичну федерацію зробила його ім'я безсмертним» [2, с. 157].

Павел Шафарик – один із перших європейських учених, котрий науково об'єктивно визначив територію та етнічні межі українського народу й обґрунтував самостійність української мови, зробив систематичний огляд української літератури, що в той час набувало значення захисту національної ідентичності українців. Основні його наукові праці: «Історія слов'янської мови та літератури за всіма наріччями» (1826 рік), «Про походження слов'ян» (1828 рік), «Слов'янські старожитності» (томи 1–2, 1836–1837 рр.), «Слов'янська етнографія» (1842 рік). У цих творах він досліджував етногенез слов'янських народів, їхні мови, фольклор та історію [3]. Праці Павла Йозефа Шафарика мали великий резонанс в усьому світі. Він підтримував зв'язки з ученими і діячами культури слов'янських та інших країн, у тому числі з українцями – Михайлом Максимовичем, Осипом Бодяньським, Іваном Вагилевичем, Яковом Головацьким, які постачали його літературою та даними про українські землі. Відомий український літературознавець і критик І. М. Дзюба. Зазначає, що «...Шафарик глибоко симпатизував Україні і своїми поглядами впливав на ставлення до неї в усьому слов'янському й не тільки слов'янському світі. Взагалі він чи не найбільше зробив для того, щоб слов'яни усвідомили багатоманітність своєї родини і пізнавали самих себе. Не випадкова ж та сердечна дяка, яку склав йому Шевченко» [4, с. 100].

Тарас Шевченко назвав Павла Шафарика «світочем правди і волі».

В українську літературу ім'я Шафарика золотими літерами вписав великий Кобзар своєю поемою «Єретик». З того часу ім'я великого вченого стало широко відоме і в Україні [2, с. 157]. За свідченням В. Білозерського «Шафарик, читаючи оце послання Шевченкове, плакав вдячними сльозами» [5].

Павло Шафарик виявляв глибокий інтерес до українського народу: від зацікавлення закарпатськими народними піснями, українським фольклором до української мови та української літератури. Результатом цього інтересу були праці «Слов'янські старожитності» (1837) і «Слов'янський народопис» (1842). Науковим консультантом Павла Шафарика з питань української мови, літератури і фольклору був Осип Бодянянський, який невпинно відстоював самобутність української мови. П. Й. Шафарик першим дав системне уявлення про слов'янські народи, їх культуру та історію, зарахував їх до найрозвиненіших культур світу. Велику увагу приділяв вивченню старослов'янської писемності. Шафарик довів, що кирилиця передувала глаголиця. У питанні мовної єдності він дотримувався і пропагував думку, що кожна нація повинна розвивати свою культуру насамперед через власну мову.

Важливим аспектом діяльності Павла Шафарика є його вклад у розвиток науки і культури, зокрема бібліотечної справи. Перебуваючи у м. Новий Сад (Сербія), на посаді директора гімназії (1819 р.), Шафарик створив і залишив після себе престижну бібліотеку, розвиваючи контакти з культурними центрами цілої Європи і з видатними особистостями науки і культури, зумів налагодити постачання цінних книг та отримувати необхідну бібліографічну інформацію, адже саме в книгах, він вбачав найбільшу просвітницьку місію.

Із 1841 року Шафарик стає хранителем бібліотеки Карлового університету у Празі, а з 1848 до 1860 року був її директором. До речі, імператор Франциск I виконав його прохання, залишивши йому повну платню як пенсію. Але, на жаль, отримувати пенсію тривалий час йому завадила смерть у 1861 році.

Значний культурологічний внесок Павла Йозефа – в поповненні фонду університетської бібліотеки, адже за дванадцять років роботи на посаді директора він закупив книги на значну суму у той час – понад 40 тис. злотих. Любов Шафарика до книг не переважала над любов'ю та повагою до людей, які з ним працювали. Прикладом є те, що Павел Йозеф посприяв підняттю заробітної плати усім працівникам книгозбірні на 100 злотих та збільшив штат бібліотеки у зв'язку з великим навантаженням працівників.

Павел Шафарик надзвичайно відповідально ставився до роботи у бібліотеці, про що свідчать згадки щодо використання ним різних методичних посібників, глибоке вивчення історії університетської бібліотеки та книгозбірень у цілій Європі. Багаторічний досвід науковця-бібліографа став у нагоді при створенні та редагуванні каталогу бібліотеки. Шафарик вважав, що бібліотека має виконувати не тільки механічну посередницьку функцію, але й культурно-виховну і має бути інформаційною базою наукової роботи. Шафарик-бібліотекар і Шафарик-директор Університетської бібліотеки в Празі увійшов в історію бібліотекознавства як видатний представник не тільки чеської науки і культури, але й як особистість, яка вплинула на розвиток всього важливого комплексу бібліотекознавчих дисциплін. Як науковець-бібліограф він займає очільне місце в історії словацької, чеської, болгарської, сербської та інших народних бібліографій [6, с. 284].

Павел Йозеф Шафарик був великий книголюб, про що свідчить той факт, що незважаючи на важке матеріальне становище, він зібрав власну бібліотеку, яка нараховувала понад 4 тисячі екземплярів і вважається найбагатшою збіркою славістичної літератури. Будучи директором та професором гімназії у м. Нові Сад, зберіг багато пам'яток сербської літератури. Після смерті Шафарика перед родиною постало питання щодо виконання останнього бажання Павла Йозефа про цілісність бібліотеки. Першочергово у Відні у 1862 році було складено каталог книг, який містив 33 тематичні рубрики. Велике бажання придбати цю бібліотеку виявляли югослави, але завдячуючи представникам Земельного комітету Королівства Чехії, цінна бібліотека була збережена для Чехії. Авторське право на бібліотеку Павла Йозефа Шафарика збереглося за родиною.

Наукову і громадську діяльність Павла Шафарика докладно висвітлено в літературі різного плану. Користувачі Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету можуть ознайомитися з цінними виданнями, які присвячені як особистості самого Шафарика, так і його видатним ідеям. Про це свідчить короткий екскурс фондом книгозбірні:

1. Pavol Jozef Šafárik a slovenské národné obrodenie : Zborník z vedeckej konferencie Martin : Matica slov., 1989. – 415 s.

У книзі представлено матеріали наукової конференції 1989 року, приуроченої 125-річчю з дня смерті Шафарика, організатором якої виступив науковий і культурний інститут «Матица словенска» в Мартині та університет ім. П. Й. Шафарика в м. Кошице, Словацька

академія наук в м. Братислава. Основним завданням конференції було інтенсивне дослідження творчості великого просвітителя.

2. Українсько-руський архив. Видає історично-філософська секція наукового товариства імені Шевченка. Т. XV. Матеріали до історії українсько-чеських взаємин. – Львів, 1921. – 159 с. (збережено правопис оригіналу). Особливість видання в тому, що воно вміщує особисте листування до Павла Шафарика від Івана Вагилевича, Якова Головацького, Осипа Бодянського, Михайла Максимовича, Плятона Лукашевича, Миколи Гатцука та містить матеріали до історії Слов'янського з'їзду в Празі 1848 року.

3. Чтенія въ Императорскомъ Обществѣ Истории и Древностей Россійскихъ при Московскомъ Университетѣ. Кн. Первая. 1894 годъ. 168-я / издана подъ завѣдываніемъ Е. В. Барсова. – Москва : Университетская типографія, Страстной бульваръ, 1894.

Особливістю згаданого видання є «Рукописи Павла Іосифа Шафарика въ Прагѣ», описані видатним вченим-філологом, професором Московського університету, членом-кореспондентом Імператорської Санкт-Петербурзької академії наук, академіком Російської академії наук – Михайлом Сперанським, в яких, з його слів, метою опису рукописів Шафарика було «дать точныя свѣдѣнія о всѣхъ рукописахъ Шафарика, о томъ, что въ нихъ содержится, съ тѣмъ чтобы можно было избавиться отъ необходимости дѣйствовать въ разысканіяхъ матеріаловъ на удачу...» [7, с. IX].

4. Кочубинскій Александръ. Шафарикъ П. І. Очеркъ изъ жизни русской науки, полвѣка тому назадъ: Окончаніе. [Оттискъ изъ журнала «Вѣстникъ Европы»]. [Том III. Кн. 6.] / [М. М. Стасюлевич.]. – [Санктъ-Петербургъ]: [Редакція «Вѣстника Европы», Галерная, 20], [1906]. – С. 437–475.

Це унікальне видання, що представляє собою нарис відомого філолога, професора кафедри слов'янознавства Новоросійського університету Олександра Кочубинського і присвячене науковому та життєвому шляху Павла Шафарика, зберігається у фондах бібліотеки Ужгородського університету.

5. Пчолка: ілюстрований місячник для молодіжі и для народа / голов. ред. А. Волошин. – Ужгородь. 1929–1930. – Рок VIII. Ч.1–4; 5–10. – 298 с.

У четвертому номері (с. 105–108) розміщено статтю відомого закарпатського вченого Михайла Брацайка «Павло Шафарик (1795-1861)», в якій автор розповідає про життя, діяльність та значення Павла Йозе-

фа Шафарика. Брацайко у своїй публікації підтвердив, що діяльність Шафарика – це ціла епоха в історії слов'янознавства, бо «...вон був будителем не лише для чехів але також для цѣлого славянства... [8, с.105].

6. Šafárik Pavol Jozef. Tatranská Múza so slovanskou lyrou. – Bratislava : Vydavateľstvo «Tatran», 1986.

«Татранська муза зі слов'янською лірою» – його перша і єдина збірка віршів, яку написав 16-річний Павел Шафарик, вийшла друком у 1814 році у Левочі. Натхнення автор черпав з європейської літератури (Фрідріха Шиллера) та зі словацьких традицій і легенд (Яношік).

7. Наш родный край: новинка для молодежи Подк. Руси. – Тячово-Ужгород. – 1926. – Роч. IV, Ч. 7, март. – С. 97–112.

У часописі періоду Підкарпатської Русі міститься вірш Т. Г. Шевченка «Посланіє славному П. І. Шафаржику».

8. Odkaz P.J. Šafárika. Slovanské štúdie VI Kapitoly z dejín medzislovanských vzťahov, VI. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1963. – 257 s.

Матеріали наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня смерті Павла Йозефа Шафарика, яка відбулася в містах Прага, Братислава, Кошице, 29 травня – 3 червня 1961 року.

9. Pavel Jozef Šafárik: Litteraria – Študie a dokumenty / A. Mraz, V. Kochol, C. Kraus, M. Dzubakova a in. – Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied, 1961. – 324 s. – (Litteraria IV).

На титульній сторінці – підпис ректора і печатка Univerzity P.J. Šafárika v Košiciach. Четверта частина літературознавчих студій «Litteraria» містить одинадцять статей словацьких дослідників, присвячених творчості П. Шафарика.

10. Peter Kašá, Juraj Rusnák. Dve Študie o Pavlovi Jozefovi Šafárikovi. Prešov. Acta Facultalis Philosophicae Universitatis Šafárikanae. Spoločenskovedný zôžit 14. –1995. –120 s.

Автори Петер Каша та Юрай Руснак аналізують поетичну творчість Павла Шафарика.

На вшанування пам'яті Павла Йозефа Шафарика – однієї з найважливіших постатей в історії Словаччини – уже традиційно влаштовуються різноманітні заходи. Його іменем названі школи, університети, площа в м. Братислава (Словаччина). вулиці у м. Нові Сад (Сербія) та у м. Львів (Україна). На честь Павла Йозефа Шафарика названо астероїд «8336 Шафарик» .

У 1995 році ювілейною медаллю Павла Шафарика нагороджено відомого українського мовознавця, доктора філологічних наук, професора, який народився на Підкарпатській Русі у 1933 році, – Василя Васильовича Німчука.

До 160-ї річниці його смерті у 2021 році було проведено ряд міжнародних наукових конференцій, як в Україні, так і за кордоном. Вшановуючи пам'ять Павла Шафарика, у Центрі культур національних меншин Закарпаття в Ужгороді проведено Міжнародний науково-теоретичний дискурс на тему: «Павел Йозеф Шафарик – засновник наукової славістики, видатний діяч словацького і чеського відродження». У заході взяли участь науковці Ужгородського національного університету, представники облдержадміністрації та громадських організацій. Наукова бібліотека Ужгородського національного університету організувала розлогу відкриту книжкову виставку, присвячену засновнику наукової славістики, видатному діячу словацького і чеського національного відродження – Павлу Йозефу Шафаріку.

Університет Павла Йозефа Шафарика в м. Кошице та науковий і культурний інститут «Матіца словенська» (Matica slovenská) створили історико-документальний фільм «Тихий геній Павел Йозеф Шафарик» (Tichý génius Pavol Jozef Šafárik) про життя та діяльність видатного науковця, з нагоди 160-ї річниці його смерті. Фільм заслуговує найвищої похвали як в науковому, так і в мистецькому аспектах. Його можна переглянути за посиланням: <http://www.kulpin.net/literarne-okienko/22-aktuality/aktuality/11489-tichy-genius-pavel-jozef-safarik>

Як стверджує відомий словацький вчений, українознавець Микола Мушинка, Праці Шафарика не втратили своєї актуальності і в наш час, зокрема для західноукраїнських земель, які дехто із сучасних політиків хотів би вилучити зі складу України, мовляв, «західні» українці історичним розвитком, мовою й ментальністю відрізняються від «східних». Шафарик майже двісті років тому довів їхню єдність, за що заслуговує на всебічну повагу і визнання [9].

Підсумовуючи викладений матеріал, доводимо, що науковий доробок Павла Шафарика – ідеолога словацького і чеського національного відродження, який стверджував, що кожна нація повинна розвивати свою культуру насамперед через власну мову, – є надзвичайно актуальним і в наш час.

Література:

Павел Йозеф Шафарик. URL: https://www.wikiwand.com/uk/%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%BB_%D0%99%D0%BE%D0%B7%D0%B5%D1%84_%D0%A8%D0%B0%D1%84%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%BA# Назва з екрану.

Мельниченко І. Першовитоки великого вченого. Всесвіт. 1998. № 4. С. 157–158.

Новий довідник історії України. Персоналії. Павел Йозеф Шафарик (1795–1861). URL: <https://uahistory.co/book/new/p115.html> Назва з екрану.

Дзюба І. М. З криниці літ : у 3-х томах. Т. 2. Шевченко і світ. Естетика і культурологія. Знайомство з десятою Музою. «Бо то не просто мова, звуки...». Тернисті дороги порозуміння. – Київ : ВД Києво-Могилянська академія, 2006. С. 100.

Кухарева Н. 22 листопада у Переяславі Т. Шевченко написав присвяту до поеми «Сретик». URL: <https://www.niez.com.ua/museums/енциклопедія-заповідника/історичний-календар/події/1581-22-листопада-у-переяславі-т-шевченко-написав-присвяту-до-поеми-«сретик»> Назва з екрану.

Pavol Jozef Šafárik a slovenské národné obrodenie. Zborník z vedeckej konferencie. Zostavil Imrich Sedlák. Matica Slovenská, 1989. S. 284.

Чтения въ Императорскомъ Обществѣ Исторіи и Древностей Россійскихъ при Московскомъ Университетѣ. Кн. Первая. 1894 годъ. 168-я / издана подъ завѣдываніемъ Е. В. Барсова. Москва : Университетская типографія, Страстной бульваръ, 1894. С. IX.

Пчолка : иллюстрированный місячник для молодежи и для народа / голов. ред. А. Волошин. Ужгородъ. 1929–1930. Рок VIII., Ч. 1–4; 5–10. С.105.

Мушинка М. Батько слов'язознавства і українці. URL: http://www.ukrajinci.sk/batko_slovjanoznavstva.html Назва з екрану.

**SCIENTIST, BIBLIOGRAPHY, DIRECTOR OF THE LIBRARY OF
PRAGUE UNIVERSITY PAVEL JOSEF SHAFARIK**

Viktoriya Vorobets,
Deputy director of Scientific Library,
Uzhhorod National University
ORCID 0000-0003-4102-9785

Annotation. The article examines the figure of the founder of scientific Slavic studies, an ethnographer, a poet, an outstanding figure of the Slovak and Czech revival, a linguist, a scholar-bibliographer, a scientist who substantiated the independence of the Ukrainian language.

Key words: *Pavel Josef Shafarik, historiography of European languages, Slavic studies, linguistics, history of Slavic literatures, librarianship.*